

Natuurlijke bondgenoten

Bespreking van Adam Przeworski en John Sprague, *Paper Stones: A History of Electoral Socialism* (Chicago, 1986).

In het begin van de twintigste eeuw waren veel socialistische partijleiders overtuigd van de effectiviteit van de parlementaire democratie als sociaal hervormingsmiddel. Sociaal-demokratische partijen konden immers in principe rekenen op de steun van de meerderheid van de bevolking. Het economisch systeem had geleid tot scherpe klassentegenstellingen. Het overgrote deel van de bevolking en met name de loonarbeiders zouden baat hebben bij het omvormen van de maatschappij. Het leek een noodzakelijke en voldoende voorwaarde als de betreffende partijen een langdurige absolute meerderheid in het parlement konden verkrijgen. De parlementaire democratie, verbonden met het algemeen kiesrecht, was de tijdbom die de fundamenteën van het kapitalisme zou oplazen.

De bom is echter rustig blijven liggen en niet geëxplodeerd. Hoewel sociaal-demokratische partijen hebben bijgedragen aan veranderingen in het economisch systeem, hebben ze in de ontwikkelde kapitalistische landen nooit een absolute meerderheid behaald op grond van een socialistisch hervormingsprogramma. Adam Przeworski en John Sprague (P&S) hebben geprobeerd dit te verklaren.

Hun analyse richt zich op de ontwikkelde kapitalistische landen. Ze gaat uit van makro-variabelen: de individuele kiezer met zijn/haar afweging en keuze komt alleen impliciet in de theorie voor. Een centrale, provocerende stelling van P&S is dan ook: "Het stemgedrag van individuen is een effect van de activiteiten van politieke partijen" (p. 9). Het niet behalen van een absolute meerderheid wordt door hen verklaard uit elektorale strategieën van sociaal-demokratische partijen en structurele beperkingen waar deze partijen op stuiten. In mijn bespreking zal ik eerst een inhoudelijk overzicht geven, waarna zowel positieve als negatieve kritiek volgt. Het boek begint met een historische schets van de sociaal-demokratische houding tegenover het parlementaire systeem. Er wordt aangegeven dat, in het begin van deze eeuw, de sociaal-demokratische partijleiders een groot vertrouwen in dit systeem hadden. De kiezersuitslagen leken dit vertrouwen te staven: de sociaal-demokraten wonnen snel parlementair terrein (p. 25-28). Deze groei stagneerde echter na WO II. Alleen in Noorwegen en Zweden bereik-

ten alle linkse partijen samen (demokratische partijen plus partijen aan hun linkerzijde) een langdurige elektorale meerderheid (p. 30). De eerste verklaring die de auteurs voor deze ontwikkeling bieden is dat het 'echte' proletariaat in de ontwikkelde kapitalistische landen nooit een numerieke meerderheid van de bevolking vormde. De sociaal-demokratische partijen waren nu juist de politieke vertegenwoordigers van dit bevolkingssegment en zouden dus nooit een parlementaire meerderheid behalen indien ze enkel deze groep zouden aanspreken.

P&S hebben zich voor de rest (het grootste gedeelte) van hun analyse gebaseerd op gegevens van zeven landen: België, Denemarken, Duitsland (na WO II: BRD), Finland, Frankrijk, Noorwegen en Zweden. Het begrip 'ontwikkelde kapitalistische landen' moet derhalve in dit licht geïnterpreteerd worden.

Voor meer electoraal succes konden de sociaal-demokraten zich ook op de 'natuurlijke bondgenoten' van de arbeidersklasse richten, aan het eind van de negentiende eeuw waren dat voornamelijk arme boeren. Hun aandeel in de beroepsbevolking nam echter snel af en dat van werknemers in de dienstverlenende en publieke sektor was snel stijgende. P&S bestempelen derhalve deze werknemers, samen met studenten en gepensioneerden, tot de huidige 'natuurlijke bondgenoten'. De auteurs onderscheiden twee (ideaaltypische) politieke strategieën: de strategie die zich enkel op de (arbeiders)klasse richt en de strategie die ook beoogt andere groepen aan te spreken. De tweede strategie lijkt vruchtbaarder indien de partij het behalen van een parlementaire meerderheid als hoofddoelstelling heeft.

De auteurs signaleren echter de 'elektorale afruil'. Als de sociaal-demokratische partij zich meer richt op alle 'burgers' (qua programma, ideologie en organisatie) wint ze stemmen bij de natuurlijke bondgenoten maar moet ze electoraal terrein prijsgeven bij de arbeidersklasse. Deze afruil heeft in alle zeven landen plaatsgevonden, hoewel in verschillende mate (p. 67-68). De afruil is in Finland, Frankrijk en Duitsland (voor 1933) zo sterk geweest, dat voor elke natuurlijke bondgenoot die sociaal-democratisch stemde er meer dan één arbeider zijn/haar stem terugtrok. In de andere landen uit de steekproef was het effect minder groot, maar wel substantieel (p. 70). De afruil is de grondslag van het strategische dilemma waarvoor de sociaal-demokraten zich geplaatst zien.

De analyse is geformaliseerd in een model waarin het stemmenaandeel van de sociaal-demokratische partijen voornamelijk bepaald wordt door vier factoren: het aandeel van de arbeidersklasse en het aandeel van de natuurlijke bondgenoten in het electoraat, de hoogte van de afruil en de gevolgde strategie. De strategiekeuze is de enige te beïnvloeden variabele van de partij, de andere factoren zijn structurele randvoorwaarden.

Dit model (en met name de afruilfaktor) kan aantonen waarom de elektorale meerderheid niet gehaald is. Maar er had, gegeven de randvoorwaarden, 'meer' in gezeten voor de sociaal-demokraten (p. 110). Dit suggereert dat deze partijen (althans hun leiders) zich niet hebben gedragen als stemmenmaximaliseerders. P&S geven hiervoor twee belangrijke redenen aan: enerzijds zijn de partijen niet volledig vrij in hun keuze, ze zijn bijvoorbeeld in bepaalde mate afhankelijk van vakbonden die invloed op hun beleid uitoefenen, en anderzijds kan het maximaliseren van stemmen op korte termijn om een andere strategie vragen dan het maximaliseren van stemmen op lange termijn (p. 119-126).

Het laatste gedeelte van de analyse behandelt de invloed van de strategie van de partij op het stemgedrag van individuen. P&S pogen aan te tonen dat individuen minder als klasseleden gaan stemmen indien de partij(en) een klasse-neutrale, dus op de burgers gerichte strategie hanteren. Het klasse-karakter van de maatschappij wordt politiek minder relevant. De auteurs gebruiken verschillende empirische resultaten die erop wijzen dat het stemgedrag van leden van de arbeidersklasse en die van de natuurlijke bondgenoten convergeert.

Skandinavisch

Mijn eerste kritiek richt zich op de steekproef waarop de auteurs hun konklusies baseren. De Skandinavische landen hebben een te groot aandeel om de resultaten te veralgemeniseren. P&S hebben hun model zelf getest en hieruit blijkt dat het sociaal-democratisch stemmenaandeel enkel in Denemarken, Noorwegen en Zweden door het model goed geschat wordt (p. 191). Daarnaast is het jammer dat de auteurs belangrijke ontwikkelde kapitalistische landen zoals Australië, Groot-Brittanië en Italië, waar de rol van sociaal-democratische en/of kommunistische partijen toch ook niet gering is geweest, niet in de analyse hebben meegenomen. Een meer te-rechte subtitel van het werk zou daarom: "A history of Skandinavian electoral socialism" kunnen zijn.

Arbeidersklasse

Mijn tweede opmerking betreft de invulling van het begrip 'arbeidersklasse'. Volgens P&S bestaat deze groep alleen uit produktieve (marxistische betekenis) handarbeiders en hun gezinnen. Nu was het onderscheid tussen deze groep en arbeiders in de dienstverlenende en publieke sektor wellicht rond de eeuwwisseling relevant, maar dat valt tegenwoordig te betwijfelen. De convergentie in stemgedrag die gesignaleerd wordt kan ook geïnterpreteerd worden als een toenemend 'arbeidersklassebewustzijn' bij de natuurlijke bondgenoten. De 'arbeidersklasse' is mijns inziens een economische categorie, en kan niet afgebakend worden door de produktie-techni-

sche inhoud van beroepen (hoewel een laatste afbakening misschien relevanter is voor verklaring van individueel stemgedrag).

Afbruil

De behandeling van de 'afbruil' is niet geheel bevredigend. De afbruil wordt als 'ex-post'-variabele gemeten; een toename van de natuurlijke bondgenoten die sociaal-democratisch stemmen gaat gepaard met een relatieve daling van sociaal-democratisch stemmende arbeiders. Dit verband wordt niet voldoende uitgespit. Als de sociaal-democratische partij haar strategie richt op alle burgers kunnen de arbeiders ofwel 'linkser' gaan stemmen (bijvoorbeeld kommunistisch), ofwel 'rechtser'. P&S stippen deze verschillende reacties wel aan, maar nemen ze niet systematisch op in de analyse. Er worden wel institutionele en kulturele determinanten van de afbruil behandeld (p. 70-79). Deze blijven echter verder buiten het model. Het lijkt me voor de auteurs één van de belangrijkste uitdagingen om verklarende factoren voor de hoogte van de afbruil te modelleren en te toetsen.

Proteststemmen

Een vierde kritiek mijnerzijds betreft het opnemen van de zogenaamde 'proteststemmen' van de natuurlijke bondgenoten. Volgens P&S stemt een gedeelte van de natuurlijke bondgenoten altijd links, ongeacht de strategie die de partij volgt. Het opnemen van deze categorie kiezers lijkt me in een structurele analyse op hoog abstract niveau overbodig. Bovendien is de wijze waarop proteststemmen gemodelleerd zijn mijns inziens niet korrekt. Uit het model zou volgen dat indien de sociaal-democratische partijen géén effectieve invloed op het kiezersgedrag van de natuurlijke bondgenoten zouden hebben, en er wél sprake zou zijn van links stemmen uit protest bij deze groep, alle leden van de groep op lange termijn links (sociaal-democratisch) zouden stemmen. Dit resultaat lijkt me op z'n minst bevreemdend te noemen. Het opnemen van de categorie 'proteststemmen' kan enkel verklaard worden op grond van modelmatige noodzakelijkheid; het is de enige ingang waar de te meten variabele 'aandeel van de natuurlijk bondgenoten in het electoraat' het model binnenkomt.

Ondanks de kritiekpunten lijkt me de poging van P&S om een structurele analyse van het elektorale socialisme op te zetten redelijk geslaagd. De theorie biedt een goed handvat om simplistische 'public-choice' benaderingen die politici als stemmenmaximalisateurs voorstellen, te bekritisieren. Ze zet de elektorale ervaringen van sociaal-democratische partijen in een historisch perspectief waardoor huidige verkiezingsresultaten beter kunnen worden begrepen dan enkel als uitkomst van een TV-debat. De modelmatige opzet van de analyse heeft als groot voordeel dat de vooronderstel-

lingen en denkwijze van de auteurs goed te volgen en te bekritisieren zijn. De mathematisch niet-geïnteresseerde lezer(es) hoeft zich niet te laten afschrikken aangezien de formele analyse hoofdzakelijk in appendices geplaatst is.

De analyse is ook voor de Nederlandse politieke situatie van belang. Misschien hebben P & S wel aan 'onze' PvdA gedacht toen ze hun boek afsloten met: "Linkse politieke partijen bezien het socialisme met verlegenheid, beschaamd als ze zijn om een te grote horizon te hebben en doodsangsten uitstaand om als onverantwoordelijk te worden gebrandmerkt" (p. 185). Hier heb ik in ieder geval niets aan toe te voegen.